

JASMINA TEŠANOVIĆ

Žene u crnom, Beograd

Počinjem da pišem istoriju žena u crnom u Beogradu 13. aprila 99. Tačno 21 dan pošto je započelo bombardovanje NATO-a na teritoriji Jugoslavije. Završila sam skicu teksta 23. marta 99, dan pre no što su pale prve bombe: moje poslednje reči bile su ČEKAJUĆI NATO.

Kroz flešbekove ću pokušati da vam ispričam našu priču, kako je sve to počelo, i da se vratim na ovaj trenutak, na kraj moje priče...

Ništa ne valjaš, kaže majka Staši Zajović, osnivačici žena u crnom u Beogradu, na videu u kome ćerka obučena u urbanu crnu odeću posećuje svoju majku u Crnoj Gori, staru seljanku obučenu u crno. Ništa ne valjaš, nisi se udala, nemaš decu, nemaš stan... te stvari koje radiš...

Pretpostavljam da je to uobičajna reakcija većine srpskih i crnogorskih majki na feminizam i žene aktivistkinje (uključujući i moju majku koja je urbana lekarka): ne gubi vreme, žene su za privatni život, samo je šljam po ulicama...

Prvo stajanje Žena u crnom bilo je 9. oktobra 1991. Strašna godina, ali to je tek bio početak jednog od najdužih ratova u Evropi: rata na teritoriji bivše Jugoslavije. Jugoslavija je nezvanično ušla u rat sa Hrvatskom, Slovenija se već bila otopila, Bosna je vrila, i od samog početka neki mudraci su pretili: ali kraj će tek doći sa Kosovom. Sve sam ih mrzela: zvučali su mi kao svet koji isuviše zna ali zapravo premalo. Mučilo me je što se svest o zajedničkom životu sa razlikama raspada; u svim republikama kroz koje sam tada još putovala, istorija je počela da se falsifikuje, jezik menja a narodu je zaprećeno novom istorijom koja MORA da bude drugačija i bolja.

Pokret Žena u crnom je zapravo kao pacifistička i feministička grupa bio odgovor na raspad bivše Jugoslavije koji su podržavale nacionalističke stranke prisutne u svim republikama. Istorijska pozadina Žena u crnom u Beogradu bile su Žene u crnom u Izraelu, tamo je nastala originalna ideja (1988) kao znak protesta kada je njihova vlada napala Palestince. (Izraelkama su se pridružile Palestinke i Amerikanke.) To je zapravo bio osnovni princip celog pokreta Žena u crnom: protiv učešća sopstvenih vlada u agresivnim ratovima na tuđoj teritoriji. Drugi pokušaj nastao je u Italiji, februara 1991: italijanske Žene u crnom organizovale su kroz celu Italiju stajanja protiv učešća italijanskih vojnika u Zalivskom ratu. Ideja je bila da se suština pokreta proširi izvan nacionalnih granica jedne zemlje kao i trenutnog ratnog područja.

Lepa Mladenović, Žena u crnom koja je bila na prvom stajanju u Beogradu priseća se svojih osećanja: "Bilo mi je veoma neprijatno u to vreme da stojim na ulici. Bilo mi je čudno, nešto mi je nedostajalo, tada još nisam znala šta ali

sada znam. Nije postojala tradicija da žene stoje na ulicama u znak protesta: znala sam za Izraelke, za Italijanke ali jedno je bilo čuti o tome a drugo sama stajati. Posle niza nedelja redovnog stajanja taj element koji nedostaje zasnovan je i pronađen u našem sopstvenom stajanju: same smo stvorile svoju tradiciju, smisao i jezik.”

Kada sam pokušala da intervjuišem Stašu u vezi sa njenim prvim stajanjem odbila me je više puta. Poslednji put bilo je s rečima: meni je sve to zamućeno, u depresiji sam, probudila sam se u strašnom raspoloženju, zvala sam telefonom još poslednje prijatelje koji su ostali u Prištini, i nije ih više bilo. Pre im je stalno bio zauzet broj a sada zvoni u beskraj. To je pravilo za sve koji su otišli, ne možeš da dopreš do njih ali se po telefonu vidi... Žurim na sastanak, tu su mi Italijanke, možda me one pridignu... Gledajući je takvu na pijaci gde je često srećem, kako nosi kese i kese zeleniša i cveća, onako mršavu i uzbuđenu, setih je se kako čita svoj tekst na jednoj feminističkoj konferenciji: “Na tuđem jeziku”, pevala je, nije govorila i sve nas je na suze navela. Sećam je se kako me grli na zelenoj pijaci među Ciganima i švercerima, opet punih ruku kada sam plakala pre nekih godinu dana kad su počeli oružani sukobi na Kosovu. I tada sam počela da pišem svoj dnevnik: “O normalnosti: moralna opera jednog političkog idiota”. Napisaću sve u ime svih, rekla sam, ja sam samo hroničarka, Staša je pesnikinja.

Jedna žena koja je posmatrala to prvo stajanje opisala ga je ovako: gledala sam ih kako stoje, bože moj kako sam im se divila, mislila sam da su jako hrabre, potpuno sam se slagala sa njihovim transparentima ali sam tek mnogo kasnije smela sa njima da stanem.

Neda Božinović, 82 godine, koja stoji još od 9. oktobra 91. sa Ženama u crnom bila je bez struje (zbog bombardovanja), na 13. spratu 24 sata kad sam je zvala telefonom. Rekla mi je, čekaj da malo razmislim pre no što padne mrak: jedva se krećem ovih dana i bojim se da neću ovo ludilo nadživeti. Zar ti se ne čini da su svi poludeli? A onda je veoma ozbiljno izjavila: “Još od 36. godine ja sam antifašistkinja i aktivistkinja za ženska ljudska prava, borim se za mir, toleranciju, zajednički život, ravnopravnost. Prž`ivela sam rasturanje moje zemlje, bivše Jugoslavije i da bih to preživela izabrala sam da budem Žena u crnom da bih spasila vrednosti koje predstavljaju moj život. Danas se Žene u crnom bore protiv globalnog militarizma koji nas sve uništava...” Da li je dovoljno poetski, pita me, sve sam druge jezike zaboravila osim političkog. Ti si legenda, odgovorila sam joj bez laskanja. Njeno znanje i njen život su sama suština legende.

Ovo je njihova ispisana parola: OSTAJEMO NA ULICAMA... Mirovna politika u praksi, 9. oktobra 91. Izašle smo sa trajnim, javnim, nenasilnim

protestom protiv rata, protiv nacionalističke i militarističke politike srpskog režima, i protiv svih vrsta diskriminacije.

Vizuelni efekat te prve demonstracije, ispred Studentskog kulturnog centra – nekada, šezdesetih, sedamdesetih i osamdesetih internacionalni centar konceptualnih umetnosti, jedan od retkih slobodnih prostora sa istorijom u Beogradu – bio je zapanjujući. Mislím da je to bilo nešto do tada nikad viđeno: bilo je isuviše mnogo različitih elemenata da bi se brzo shvatilo, kao i uvek premnogo predrasuda: feminizam, Žene u crnom kao iz Njujorka modnog centra sveta, a u isto vreme kao i u najprimitivnijim delovima sveta, ili kao u drevnim vremenima kada je bila dužnost žene da se obuče u crno u znak žalosti: kontradiktorni elementi reprezentacije. Zatim još neki: stajanje, mirno stajanje, u tišini sa transparentima, kao specifičan vid bodi arta koji zajedno sa političkom porukom podseća na konceptualnu genijalnost Marine Abramović: činjenica da se žensko telo nudi kao predmet umetnosti a u isto vreme i kao oruđe razumevanja šta je zapravo umetnost: otvorena upotreba i poruka ženskog principa. Po prvi put posle prvih ostvarenih demokratskih izbora u Jugoslaviji, sa višepartijskim sistemom 1990, otpor žena postao je vidljiv. I konačno, još mi pada na pamet imajući na umu razvoj umetničko/političkog jezika pokreta Žena u crnom koji ne razdvaja formu od suštine, jedna izjava Kulika, ruskog kontroverznog umetnika, koga su zbog provokativnih performansa više puta hapsili po prestonicama Evrope: “Došlo je vreme smrti umetnosti, samo je umetnik preživeo.” U skladu sa tim, princip mobilnog ili aktivnog stajanja koji se kasnije razvio u plakanje, igranje, ljubljenje, grljenje, jedenje, pijenje, pevanje Žena u crnom, znači: autocentrična estetika i politika. Sintija Kokburn komentariše: stajanje vezuje grupu i čini je statičnom, bezbednom, možeš i da legneš ili sedneš u trenucima provokacije (kao kada ih je 93, militaristička desničarska grupa Beli orlovi napala) ali grupa može da promeni oblik da bi ostala vitalna.

Prva grupa zapravo bila je komuna bez ijednog zajedničkog imenitelja: nacije, pola, klase, starosnog doba ili seksualnog opredeljenja. Jedini zajednički princip bio je pacifizam i velika tolerancija je vladala među članovima s obzirom na veliki otpor prema postojećem i budućim ratovima. Struktura prve grupe komune bila je: izbeglice, ratni dezertteri, feministkinje, glasači protiv rata, manjine (etničke i seksualne), strani prijatelji i podrška. Svi smo mi Žene u crnom, i ja, koja se uvek oblačim u belo kad stojim, ili vi čitaoci koji se slažete sa ovim što pišem: ovo je nakorektniji način da se ustanovi mobilno članstvo Žena u crnom. Prvi sastanak bio je psihoterapija: konkretna pomoć konkretnim ljudima u nevolji zbog rata i novog anarho-agresivnog režima: sama stvaraš sopstvene uslove razvoja: u ovom slučaju, prvo stajanje, a potom sastanak i radionica.

Međutim, jasan razvoj ženskih mirovnih strategija proizilazi iz specifičnog položaja žena u ratu, naročito u društvenom i političkom kontekstu u kojem i partije iz opozicije, izuzev vrlo malih (Građanski savez na primer) zauzimaju

nacionalistički stav ako ne u ratu onda bar u miru: kao žrtve nasilja ili gladi, politički izopštene iz javne sfere, s obzirom da rat jeste muška patrijarhalna igra. Zapravo, nijedna druga grupa osim ženske i ratnih dezertera nije mogla da ima čist javni stav i da se pritom nije latila oružja. I prateći ovu vrlo heterogenu pozadinu za raspravu o vezi između feminizma i nacionalizma, odigrala se jedna vrlo dinamična i polemična radionica, kod Žena u crnom, još davne 93. na temu: Da li je rat pomogao ili odmogao feminizmu u Srbiji? Međutim, pre no što se u to upustim volela bih da spomenem studiju Gizele Kaplan, australijske istoričarke, "Feminizam i nacionalizam: Evropski slučaj" koja tvrdi da u tradiciji Evrope izuzev dva posebna slučaja (u Italiji za vreme ujedinjavanja, i u Finskoj) nikad feminizam nije bio povezan sa nacionalizmom, naprotiv. Ali je radionica u Beogradu otkrila da pored tradicionalizacije, instrumentalizacije i naturalizacije koje su žene pretrpele u našem društvu (a to se odigralo u celoj bivšoj Jugoslaviji, i u novim državama), rat u Srbiji je zapravo otvorio jedan novi slobodan prostor zahvaljući toj pukotini u sistemu. Zapravo država nije mogla da kontroliše ili prati društvene i humanitarne momente koje je izazvao rat, jer je bila zauzeta ratovanjem. Tako da su žene iskoristile taj napušteni prostor da bi ispunile svakodnevne zahteve, ali radeći to na neki svoj drugačiji način one su izmenile pored svoje svesti i samo društvo u kome su delovale. Kako kaže Simon Veil: u trenutnim istorijskim zbivanjima lične emocije dobiju značenje koje nikad ranije nisu imale. Posle rata sa Hrvatskom započeo je i bosanski i u toj situaciji društvenog, etničkog i verskog rata daleko najveći broj žrtava bio je među ženama i decom (90%). Tako da su žene a ne vojnici postale protagonistkinje i prave žrtve sukoba. Kao odgovor na ovu apsurdnost žene, čiji su položaji bili sličniji međusobno nego sa svojim muškarcima, razvile su emocije i jezik različite od ratnih. Kao posledica, veoma značajna mreža između žena sa sve tri sukobljene strane se razvila, još od samog početka, u cilju mirovnih i humanitarnih aktivnosti.

Dok nastavljam da pišem, sa mnogo praznina, jer mi nedostaje koncentracija na bilo šta izuzev srpskog rata danju i NATO bombi noću, stiže mi poslednji proglas Žena u crnom...

Apel vladama članicama NATO-a

Žene u crnom protiv rata iz Beograda od 1991. rade aktivno za mir i nenasilje. Politika koja obeležava Žene u crnom protiv rata počinje na suprotstavljanju svakom obliku nasilja, rata, militarizma, nacionalizma. Od 1991. najveća žrtva rata je civilno stanovništvo. To se događa i sada.

Vrednosti koje podržavamo su život, solidarnost, uvažavanje različitosti. Već 8 godina razvijamo mrežu razmene i solidarnosti protiv rata, koja obuhvata

žene sa svih kontinenata. Među njima su, naravno, i žene iz zemalja – članica NATO-a.

Kao ženska organizacija koja se uvek zalagala protiv militarizma, dakle, protiv svih oblika vojne intervencije, ovog puta se suprotstavljamo vojnoj intervenciji NATO-a na SRJ.

Od vlada članica NATO-a mi ZAHTEVAMO:

DA ODMAH OBUSTAVE BOMBARDOVANJE NA TERITORIJI SRJ
DA SE OMOGUĆI OBNAVLJANJE MIROVNIH PREGOVORA I DA SE
ODRŽI MEĐUNARODNA MIROVNA KONFERENCIJA O BALKANU
DA IZBEGLIMA, RASELJENIMA I PROGNAVIMA SA KOSOVA
OMOGUĆE, AKO TO ONI ŽELE, POVRATAK ILI ODLAZAK U TREĆE
ZEMLJE.

Zahtevamo od Žena u crnom i od svih ženskih grupa da ovaj apel uruče svojim vladama.

Ljudska prava i demokratija se ne mogu nametati bombama i oružjem, već se jedino mogu podsticati pregovorima i pružanjem podrške svim snagama koje se odlučno zalažu za ljudska prava i demokratiju.

Žene u crnom protiv rata
Beograd, 20. april 1999.

Vraćajući se na rane devedesete... Od samog početka Žene u crnom su razvile razne aktivnosti kao telo svoje političke delatnosti: ova vrsta aktivizma, grass roots politika bila je jedinstvena, među političkim partijama koje su se uglavnom bavile teorijom i vlašću. Aktivnosti Žena u crnom bile su sledeće (razvijale su se u raznim fazama u skladu sa neposrednom političkom potrebom, kao brz odgovor na političku svakodnevnicu, što je bio i jedan od osnovnih ključeva njihove politike, opet možda jedina politička grupa u Jugoslaviji koja je uvek brzo, mirovno i demokratski reagovala na promene u svakodnevnom životu), po sopstvenim rečima objavljenim u pamfletu: 1) Protiv politike srpskog režima na Kosovu 2) Protesti i akcije koji privlače javnu pažnju na zločine protiv civila u ratu 3) Antimilitarističke akcije 4) Akcije i protesti unutar internacionalnih kampanja i povodom datuma vezanih za međunarodni mirovni i ženski pokret 5) Deljenje letaka kao i civilno učešće u svakodnevnim situacijama 6) Međunarodna konferencija “Mreža ženske solidarnosti protiv rata” 7) Izdavačka delatnost 8) Putujuće ženske radionice 9) Prigovor savesti i antimilitarizam 10) Podrška izbeglicama 11) Alternativna međunarodna politika 12) Mreža kontrainformacija 13) Unutarnje radionice.

U nizu radionica Žena u crnom posle stajanja ovo je jedna kojoj sam i sama prisustvovala i koju mogu da opišem kao specifičnu u odnosu na ostale na kojima sam bila, s obzirom na potpunu slobodu govora i pokreta kao i pomanjkanje bilo koje zajedničke strukture grupe: godine, nacionalnost, društveni sloj.

24.6.98

Danas sam stajala na Trgu Republike iliti Slobode (i SPS i SPO hoće da se gine za Kosovo i s tim duhom nazivaju trgove i decu) sa Ženama u Crnom : ZAMIR NA KOSOVU. Kao i uvek, vrlo malo ljudi je bilo zainteresovano, bilo je nekoliko fotografa, a jedan je iz čista mira počeo da više na nas zato što neke žene nisu htele da se slikaju. Vikao je kao muškarac blesavim ženama: Zašto vi uopšte stojite kad nećete da se slikate. Rekla sam mu da ne propoveda. Ne trpim više kulturološke primitivizme, zamalo da se pobijem sa taksistom koji me je nazvao guskom i pokušao da mi preseče put. Žene izdajice rata protestuju za mir a jedan penzioner nas psuju, on bi da se ratuje: kulturološki i on ne shvata da prelazi sve granice. Sakriven iza svojih godina i pola ne trpi suprotno mišljenje. Ni pretnje smrću nas ne mogu promeniti, samo nas učvršćuju u primitivnoj agresivnosti ili sebičnoj nezainteresovanosti. Pacifisti traže vojnu intervenciju, desilo se prvi put za Bosnu pre nekoliko godina, dešava se sada opet. Ja sam politički idiot, nijednu vojnu intervenciju ne podnosim nigde, pa ni ovde gde živim. Ja se jednostavno plašim jer znam da je blizu, osećam da nemam snage da bežim, i znam da sa druge strane za nas iz obora nema mesta.

Kasnije sam u radionici rekla: Ja sam u nervnom slomu, mobilišu moje muškarce, ne mogu da ih zaštitim... Psovala sam i vikala i glasno plakala. Niko nije obraćao pažnju na moj ton, ali neki su ponudili konkretnu pomoć: od kafe, do zagrljaja i pravnih saveta, novca... Nikada mi se tako nešto ranije nije desilo...

Ovo su naslovi brojnih radionica tokom ovog niza godina, i ti naslovi više od bilo kojih teorija opisuju problem: "Razrešavanje, politički model kao i mračna vremena u Srbiji/Jugoslaviji"; "Demokracija: sistem izgrađen posle diktature"; "Kulturni otpor kulturnoj dominaciji"; "Nenasilne strategije"; "Ne donosi mir već budi solidaran sa lokalnim grupama (nov politički jezik)"; "Kako utiče rat na naš seksualni život"; "Nostalgija"; "Da li žene menjaju politiku"; "Lezbejstvo i politička odgovornost"; "Krivica"; "Sagorevanje"; "Tišina nas neće zaštititi"; "Etničko čišćenje"; "Rasizam i ksenofobija"; "Rat i zaborav"; "Da li postoji razlika između agresora i branioca domovine"; "Ženski život i fundamentalizam"; "Lično je internacionalno"; "Protiv sporazuma između lokalnih i internacionalnih militarističkih grupa"...

Sada bih želela da se koncentrišem na jednu ključnu tačku iz misli/radionica/govora tela Žena u crnom: nelojalna sam. Ova rečenica je izazvala mnogo bola mnogim ljudima, naročito ženama, onima koje su se usudile da je izgovore u patrijarhalnoj, emotivno-kulturnoj sredini: zapravo koren ovakvog razmišljanja leži u starom grčkom pojmu “demokratske” zajednice u kojoj su žene (i većina muškaraca, ali sve žene) bile isključene iz bilo kakvog političkog života kao i pristupa informacijama. Prema tome reč “idiot” je prvobitno u staroj Grčkoj označavala osobu kojoj su informacije bile nedostupne i tek je kasnije ta reč regredirala u značenje koje danas nosi. Ali Žene u crnom u Beogradu često citiraju mit o Kasandri u interpretaciji Kriste Volf, znači u feminističkom čitanju: žene su nelojalne, to jest, ne stoje uvek iza svojih muškaraca (očeva, muževa, braće) i svojih država (nacionalnog, političkog i teritorijalnog) tako negirajući patrijarhalne strukture modernih demokratija zasnovanih na starogrčkim mizoginim demokratijama. I tako žene progovaraju: u svoje ime, misao kroz telo, kroz kultne susrete, bez podvale od sopstvenih, na tuđem jeziku da se bol smanji, stvarajući utopije... (naslovi radionica)

Jedan od najboljih primera otelotvorenih aktivnosti i ideja su internacionalni godišnji susreti Žena u crnom: do sada šest u Vojvodini, na različitim mestima, na jezeru, u šumama, pod šatorima... ta tri dana budu ushićenje radosti uz suze koje uz premalo sna, previše razgovora, muzike i vina dovode do katarze. Godine 1996. u Novom Sadu odigralo se prvo lezbejsko venčanje, između Albanke i Britanke, i proslavljeno je sa ženskim/ženstvenim ritualima igranja i pevanja...

Evo još nekih od inicijativa opšteg značaja: ritual stajanja grupe, osim svake srede na trgu Republike, odigrava se svakog 8. marta: sjedinjujući trenutak sa svim ženama sveta. Poslednje stajanje ove godine koncentrisalo se na zaustavljanje rata na Kosovu, zaustavljanje intervencije NATO-a...

Žene u crnom su takođe objavile zajedno sa Feminističkom 94 iz Beograda alternativnu žensku istoriju, koju je napisala Neda Božinović, jedna od osnivačica i najstarija članica grupe: “Ženski pokret u Srbiji u 19. i 20 veku”. Iz ove knjige se jasno vidi da su žene živele i vodile jedan alternativni ne samo privatni već izrazito živ politički ili javni život u poslednja dva veka. Vidljiv kao i poslednje stajanje 8. marta protiv rata. Tekstovi o njihovim aktivnostima, radionice, pamfleti, pisama se objavljuju kao dokument ženske trajne alternativne agende/istorije/teorije, vidljive i od opšteg značaja.

Vidljivost tela politike ili otelotvorena teorija u konkretnim protestima ili predlozima, njen neposredan uticaj na svakodnevicu, kao i odgovor na nju, zapravo je osnovna ubojitost grass roots političkog i demokratskog angažmana Žena u crnom... Godine 1997, sasvim iznenada celokupno srpsko društvo stupilo je u istu akciju: čuveni građanski protest protiv falskifikovanih rezultata na izborima, takozvana revolucija buke u kojoj je i do 500 000 ljudi svakog dana marširalo ulicama Beograda. To je jedan od najvećih građanskih protesta u 20. veku, imajući na umu da se odigravao kroz celu Srbiju u svim većim gradovima,

dok je u Beogradu 1/4 stanovništva bila na ulici svakog dana i to bez vođa. Zapravo su vođe iz opozicije trčali za narodom da bi svoje govore održali. Bilo je to potpuno nehijerarhijsko demokratsko okupljanje sa različitim grupama i simbolima, suočavanje sa kordonima policije i nošenjem ličnih proglašenja i oznaka. Žene u crnom učestvovala su u protestu sa svojom zastavom mira duginih boja. U jednom trenutku napala ih je desničarska grupa koja je takođe učestvovala u demonstracijama, napala je njihovu odbranu homoseksualnosti. Ovaj incident govori o uobičajnoj pojavi u svim masovnim inicijativama, na kraju će sami saveznici jedni drugima suditi. I to da seksizam, militarizam i nacionalizam uvek zajedno nastupaju. Iz toga proilazi raspad koalicije Zajedno, političkog saveza koji je preuzeo vođstvo protesta, čim je izvojevana pobjeda nad zajedničkim neprijateljem, vladajućom strankom predsjednika Miloševića koja je bila odgovorna za krađu na izborima. Žene u crnom bile su kritične i na distanci u odnosu na strukturu masovnih demonstracija ali ideja o uličnoj, masovnoj i spontanoj, pozorišnoj/političkoj volji građana zapravo je pripadala najširem konceptu politike pokreta Žena u crnom.

Kraj veka je, jednog od najneljudskijih koje je čovečanstvo proživelo; pa ipak i jednog od najuspešnijih, imajući na umu čovekov intelektualni i praktični domet: nije samo proglašena smrt umetnosti već i čovečnosti. Takođe je najsuroviji vek bio revolucionaran za ženska ljudska prava zahvaljujući dvema činjenicama: kontracepciji i tehnološkoj revoluciji. Ova prva menja biološku ulogu žene u društveni izbor. Druga eliminiše fizičku snagu kao ključnu osobinu u podeli muško ženskih uloga i moći. I tako žene konačno mogu da prate muško dominantno društvo bez "ometanja" čovečanstva. Međutim ova promena donela je dublje i kvalitetne promene u ženskoj definiciji politike i pravila, koje su izražene u stanovištima grupe Žene u crnom: Nema politike milosrđa već promena; Ne finansirati rat već zdravlje i obrazovanje; Alternativna ženska ekonomija...

Možda je najznačajniji vid teorijskog rada otelotvorenog u veoma praktične inicijative, konferencije i sastanke po lokalnim selima i po svim svetskim kontinentima koncept takozvane Međunarodne alternativne politike zasnovane na globalizaciji politike i patrijarhata koja dovodi do globalizacije potreba i nepravdi u društvenom statusu najveće manjine na svetu, žena. Kao spisateljica primetila sam da je priča silovane devojke iz skupog koledža u SAD-u gotovo identična priči sredovečne silovane seljanke iz Bosne. Elementi društvene konstrukcije otpadaju kao fasada koja se ruši sa suštine stvari koja glasi da je poslednje ropstvo na ovom svetu žena i dece u patrijarhalnom, agresivnom muškom svetu u celini.

Dok ovo pišem, rat se nastavlja, strahote na Kosovu, bombardovanje i očaj svuda po Srbiji: Beograd tone u čudu i preispitivanju prošlosti, u sumnjama u vezi sa budućnošću... Pitam se, kako bi danas izgledalo stajanje Žena u crnom

da NATO bombe nisu sjedinile svu moć i većinu stanovništva na jednu stranu, učutkujući onu dugu, svodeći je na nevidljivu, nepotrebnu prašinu...

Poslednje stajanje na godišnjicu Žena u crnom odigralo se 9. oktobra 98. Imalo je teško ceremonijalno obeležje. Bila je prisutna celokupna opoziciona inteligencija. Na ivici građanskog rata i novih pretnji NATO bombardovanja. Otišle smo na stajanje sa spremnim dokumentima i malim izbegličkim priborom: nismo bile sigurne šta nas čeka. Policija je bila tu, u tišini čuvajući demonstracije od agresivnih prolaznika koji su kao i uvek komentarisali psovka i mizoginim uvredama. Žene obučene u crno stajale su u ritualnom krugu sa dugačkim parolama ispisanim na dugačkim zastavama dok su novi simpatizeri i učesnici međusobno razgovarali: i to se pretvorilo u neobično opušten skup, ozbiljan ali vezujući. Dobila sam konkretno osećanje da opozicija postoji u mom gradu, u mojoj zemlji... i da nam Žene u crnom daju oblik, javni prostor i jezik. Konceptualna akcija ove godišnjice bila je tabla sa 100 papira a na svakom je velikim slovima pisalo PRIZNAJEM... Simbolično je prvih sto učesnika upisalo svoja priznanja; evo pesme koju sam sastavila iz tih fragmentarnih, iskrenih i bolnih reči...

7 godina Žena u crnom i dalje smo na ulicama

Priznajem

JA JELENA PRIZNAJEM SAMO ŽIVOTU
OPTUŽUJEM
PRIZNAJEM DA SAM 1991. BILA PROTIV RATA KAO I SADA
JEDNOSTAVNO PRIZNAJEM
DA NIKADA NEĆU BITI LOJALNA OVIM
VLASTIMA I DA VOLIM SABAHE I MIRU I VJOSU I ANU
SVE ŠTO STE NAPISALE
DA SAM LOJALNA NENASILJU, SOLIDARNOSTI, PRIJATELJSTVU
A NELOJALNA SVIM OBLICIMA AUTORITARNE VLASTI, NASILJA, MRŽNJE
DA NE MOGU VIŠE DA IZDRŽIM
DA SAM ŽIVELA DVA ŽIVOTA, JEDAN U SARAJEVU A JEDAN U BEOGRADU
DA NISAM TRAŽILA DA NAM SE SVE TO DESI ALI DA NISAM ZNALA DA
GA SPREČIM
SVE PROMENE PRIZNAJEM I DA SAM IZDAJICA U SVAKOM SMISLU
DA SAM IZDAJICA VADAJUĆIH MILITARISTIČKIH VREDNOSTI U SRPSKOM
DRUŠTVU
DA ĆU PROTESTOVATI PROTIV SVIH OBLIKA NASILJA, RATA I
DISKRIMINACIJE
DA SAM PEVALA BOSANSKE PESME I IGRALA ALBANSKE IGRE SVE VREME
RATA
DA MRZIM NASILJE I UBIJANJE

PRIZNAJEM ALI I OPTUŽUJEM
DA NASILJE NA KOSOVU NE MOŽE DA PRESTANE U PRISUSTVU SRPSKE
POLICIJE, ALI MOŽE SA INTERNACIONALNIM SNAGAMA KOJE ĆE OMOGUĆITI
MIR i PREGOVORE
NEMA ŠANSE DA IDEM U VOJSKU. BACI TO MILITARISTIČKO SRANJE U ĐUBRE
GDE MU JE MESTO
PRIZNAJEM DA NEĆU ODUSTATI OD SVOJIH UBEĐENJA PO CENU DA ZAVRŠIM
U ZATVORU
DA SAM OD POČETKA MIROVNOG POKRETA BILA AKTIVNA UČESNICA U SVIM
ANTIRATNIM OKUPLJANJIMA
DA ĆU DA ORGANIZUJEM JOŠ JEDNU ANTIRATNU KAMPANJU AKO NASTAVITE
SA OVIM SRANJEM
DA SAM EVROPEJAC, GRAĐANIN SVETA i NEPOMIRLJIVI OPOZICIONAR OVOM
REŽIMU
DA POŠTUJEM LJUDSKA PRAVA DRUGOG i DA SEBE SMATRAM PRE SVEGA
GRAĐANKOM
DA NE PRIZNAJEM RAT, DISKRIMINACIJU, KRIMINALCE i BEZNAĐE
DA SAM SEDAM GODINA KOVALA ZAVERU PROTIV NACISTIČKOG REŽIMA
DA SAM OGORČENA DA VLASTI U SRBIJI i JUGOSLAVIJI NEPREKIDNO HUŠKAJU
NA RAT DA SUKOBI MORAJU DA SE REŠAVAJU PUTEM PREGOVORA A NE
NASILJA
NO PASSARAN!
DA ČITAM KNJIGE, DA VOLIM POZORIŠTE, DA GOVORIM STRANE JEZIKE, DA
VOLIM SLOBODU MISLI
DA JE NAŠ ŽIVOT MIR, KREATIVNOST i DA SAM RAZMIŠLJALA i RADILA NA
TOME JOŠ OD KAD SAM TO NAUČILA OD SVOJIH DRUGARICA
SVE PRIZNAJEM i MNOGO JOŠ TOGA
PRIZNAJEM SVE OVO ŠTO JE NAPISANO NA PANELU
DA STE NAJPRINCIPIJELNIJI DEO OVOG POPULUSA. HVALA VAM.

sve smo mi žene u crnom!

Od 100 simboličnih papira sa zaglavljem Priznajem na tabli na Trgu republike u Beogradu u toku jednočasovnog protesta Žena u crnom, svi su bili potpisani a polovina je bila ispisana gore navedenim tekstovima.

Kada sam dan kasnije odnela pesmu u nezavisni dnevni list "Naša Borba" da se objavi, policija je već bila ušla u njihove prostorije: to su zapravo bili poslednji dani slobode štampe u Srbiji koja je potpuno ugušena prvim NATO bombama i ratnim zakonom, posle deset godina nečega što jeste bio autentičan razvoj civilnog društva zasnovanog na slobodi a ne anarhiji štampe. Jugoslavije je zapravo bila zemlja sa najvećim izraženim potencijalom od svih bivših jugoslovenskih republika bez obzira na jaku represiju vladajućeg režima. Sada je sve to prošlost, deset godina borbe, malih koraka, akcija, traženja nečega što je

trebalo da bude društvo u tranziciji pretvorilo se u otpad od demokratije i civilnog društva, vidljiv kroz ruine od mostova, zgrada, traumatizovanih ljudi...

Žurim da završim ovaj tekst i da ga pošaljem elektronskom poštom, našim poslednjim sredstvom komunikacije sa ostatkom sveta, jer nam je najavljeno da će uskoro biti bombardovana telefonska mreža. Drugačije sam planirala da napišem ovaj esej, da svet takav kakav jeste nije krenuo ovim putem...

Beograd, 30. april 1999.

Posle noći žestokog bombardovanja